

PRIRODZENÝ ZÁKON A VYBRANÉ PŘÍKLADY JEHO APLIKÁCIE — JÁN DUNS SCOTUS

M. Chabada

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Teória prirodzeného zákona – užší a širší význam prirodzeného zákona

Užší / prísny význam: prirodzený zákon je praktická veta, ktorej pravdivosť možno poznať len z pojmov, ktoré sú v nej použité = **praktické princípy** (evidentné **per se** a nutne pravdivé), alebo keď je pravdivosť danej vety evidentná z týchto princíпов (dokázaná sylogizmom; evidentná **per aliud**) = **praktické závery**

Prirodzený zákon v užšom význame – praktické vety, ktorých pravdivosť možno poznať z jej pojmov, ako aj tie vety, ktoré možno z predchádzajúcich odvodiť pomocou sylogizmu

Širší význam: prirodzený zákon je praktická veta, ktorá je **v zhode** s princípmi a závermi prirodzeného zákona v užšom význame

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Čo konkrétne si pod tým máme predstaviť? – aplikácia na predpisy dekalógu – t. j. či všetky predpisy dekalógu patria k prirodzenému zákonu

Nie všetky – od niektorých oslobodil Boh (prikázal obetovať Izáka; Židom okradnúť Egypt'anov; Ozeášovi sa dopustiť cudzoložstva)

Ak vezmeme do úvahy vymedzenie prirodzeného zákona v užšom / prísnom zmysle, tak takýto prirodzený zákon sa nemôže v čase meniť a nejestvuje od neho oslobodenie / dišpenz

Riešenie:

K prirodzenému zákonu v užšom / prísnom zmysle slova patria príkazy „prvej tabule“ dekalógu, ktorých predmetom je Boh – „**Boh, nekonečné dobro, ako jediný musí byť milovaný**“

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

1. per se evidentný (analytický – v obsahu subjektu „nekonečné dobro“ je obsiahnutý predikát „musí byť milovaný“) a prirodzene (bez pomoci zjavenia) poznateľný praktický princíp

2. nejestvuje od neho oslobodenie / dišpenz (ak by Boh dišpenzoval, dopúšťal by sa sporu) – všeobecná záväznosť a nutná platnosť – obsah týchto predpisov nutne vedie k poslednému cieľu ľudského života (visio dei)

Dva sklony vôle – sklon k príjemnému (chcenie svojho šťastia / realizácie) a sklon ku spravodlivosti (chcenie toho, čo je osebe dobré)

Morálnosť konania – určovaná podľa dobroty predmetu, ku ktorému smeruje konanie = konanie, ktoré smeruje k Bohu, je dokonale morálne dobré; smeruje k predmetu, ktorý je najlepší; vlastné šťastie aktéra je „vedľajší produkt“

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Milovať Boha = najdokonalejší akt, ktorý môže vykonať ľudská vôľa = nasledovanie diktátu rozumu; kto miluje stvorené veci namiesto Boha, koná proti diktátu rozumu (miluje horšie namiesto lepšieho)

K **prirodzenému zákonu v širšom význame** patria príkazy „druhej tabule“ dekalógu – ich predmetom je človek / medziľudské vzťahy

Tieto predpisy nie je možné poznať ani z formálneho obsahu ich členov, ani ich nemožno sylogisticky odvodiť z praktických princípov = ich pravdivosť nie je nutná; čo predpisujú, nie je nevyhnutne spojené s posledným cieľom človeka a čo zakazujú, neodvádza človeka nutne od posledného cieľa

Príkazy druhej tabule sa môžu zmeniť bez toho, aby odporovali príkazom prvej tabule; možné alternatívy (nekradnúť – kraťnúť atď.) sú logicky kompatibilné s láskou k Bohu

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Avšak príkazy druhej tabule dekalógu sú v zhode s prvým praktickým princípom

Ako chápať pojem „zhody“? (Rawls: reflexívne equilibrium)

Príklad z pozitívneho civilného práva: – rozlíšenie **de iure** a **de facto**

Princíp: „Život v spoločnosti / štáte musí byť pokojný“; z tohto princípu nemožno nutne (sylogisticky) odvodiť predpis „Každý musí mať majetok, ktorý je odlišný od majetku druhého“

Na základe toho je logicky (**de iure**) možné žiť v pokojnej spoločnosti vtedy, keď nejestvuje súkromné vlastníctvo (jestvuje kolektívne vlastníctvo) a aj vtedy, keď jestvuje súkromné vlastníctvo

No ak pozoruje konkrétne správanie ľudí (**de facto**), vidíme, že väčšina sa viac stará o svoje vlastníctvo než o spoločné dobrá; za takýchto okolností by kolektívne vlastníctvo zapríčinilo pravdepodobne viac sporov a nepokoja (čo na to Rousseau, Marx?)

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Súkromné vlastníctvo je teda viac v zhode s princípom pokoja, než jeho opak, hoci ho nemožno prísne z tohto princípu odvodiť

Predpis o súkromnom vlastníctve nie je nutným logickým záverom z princípu, ale objasnením princípu v jednotlivom / konkrétnom – väčšia miera pravdepodobnosti

1. premisa: Ľudia musia žiť pokojne
2. premisa: V terajšom stave nemôže väčšina žiť pokojne v kolektívnom vlastníctve
3. záver: Neodporúča sa, aby v terajšom stave ľudia žili v kolektívnom vlastníctve

Záver teda nevyplýva nutne z premís, lebo druhá premisa je založená na pozorovaní, je empirickým tvrdením, ako sa de facto správa väčšina ľudí

Takto je to aj v prípade všetkých príkazov druhej tabule dekalógu – tie potrebujú „ratifikáciu“ zjavením a ich platnosť závisí od božej vôle; to však neimplikuje, že tieto normy sú svojvoľné – miera zhody s praktickým princípom je poznávaná prirodzene

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Príkazy lásky k blížnemu a nepriateľom:

Nevyplývajú nevyhnutne z príkazu lásky k Bohu, no nie sú svojvoľné; zdôvodnenie sa opiera o kontingentnú pravdu, že Boh chce byť milovaný tými, ktorých stvoril (Boh je spoločné dobro, lebo stvoril veľa bytostí, ktorí sú schopní tejto lásky a sú aj povinní ho milovať)

Jadro lásky k blížnemu a nepriateľovi: kto miluje Boha, chce, aby bol Boh milovaný aj tými, ktorí sú toho schopní; blížny / nepriateľ – niekto, kto je schopný milovať Boha; blížneho / nepriateľa milujem, lebo mu prajem niečo dobré = aby miloval Boha / prajem mu lásku k Bohu

Preto je príkaz lásky k blížnemu i nepriateľovi vo väčšej zhode s príkazom lásky k Bohu, než jeho protiklad

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Z lásky k blížnemu možno „odvodiť“ iné predpisy, ktoré sú vo väčšej zhode s príkazom lásky k Bohu: kto chce, aby iní milovali Boha, musí chcieť aj podmienky tejto lásky

1. náboženské vyučovanie (na základe skúsenosti môžeme poznať, že takéto vyučovanie vedie viac k láske k Bohu, než bez neho)
2. pranie telesného života – faktická podmienka zdôvodňujúca zákaz (sebe)vraždy

Ďalšie konkrétne príklady

Manželstvo: – „Je správne, že sa muž a žena zjednocujú v nerozlučnom a vzájomnom zväzku, aby splodili potomstvo a ho správne vychovávali?“ – dva ciele manželstva:

1. **plodenie a výchova detí;**
2. prostriedok **proti sexuálnej nezdržanlivosti** /
promiskuite

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

1. **Plodenie** potomstva nie je osebe ani dobré, ani zlé (**indiferentné**); jediným osebe dobrým úkonom je láska k Bohu a jediným osebe zlým úkonom je nenávisť k Bohu

No môže sa stať **morálne dobrým**, keď sa deje za istých okolností

A) cieľ: správny cieľ plodenia potomstva – rozšírenie úcty / lásky k Bohu (privádzam na svet potomstvo z lásky k Bohu a aby milovalo Boha) a z toho vyplývajúca náboženská výchova (kto chce splodiť deti, ktoré majú milovať Boha, musí ich aj nábožensky vychovávať)

B) pevný a nerozlučný zväzok: vo voľnom zväzku by sa ťažko dosiahla náboženská výchova a potomstvu by sa neumožnilo milovať Boha; prinajmenšom otec by nemal istotu o existencii svojho potomstva a nemohol by ho správne vychovávať; deti by nemali úctu a bázeň, ktorú majú pred otcom a preto by neprijímali ľahko výchovu od iných osôb; ochromilo by sa priateľstvo medzi ľuďmi, lebo mnohé priateľstvá vychádzajú z príbuzenstva

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

C) slobodné rozhodnutie: nanútenie môže spôsobiť znepáčenie sa a vznik sporov, čo neprospieva k dosiahnutiu morálne správneho cieľa (láska k Bohu)

D) písomné potvrdenie: verejné preukázanie a spoznanie úkonu vôle toho druhého

2. Prostriedok **proti sexuálnej nezdržanlivosti** – ani toto nemá osebe pozitívnu hodnotu, lebo prostredníctvom manželstva sa môžu ľudia vyhnúť väčším zlám

Avšak!

Nemožno striktné logicky dokázať, že všetky tieto okolnosti sú nevyhnutné na to, aby bol daný úkon morálne dobrým; tieto záväzky **nepatria k prirodzenému zákonu v prísnom zmysle** (nie sú praktickými princípmi a ani deduktívne získanými závermi), ale patria k **prirodzenému zákonu v širšom zmysle** – tieto záväzky sú vo **väčšej zhode** s prirodzeným zákonom v prísnom zmysle (nie sú svojvoľné), než ich opaky

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Napríklad je **de iure** možné, že deti budú vychovávané inými osobami rovnako dobre, ako rodičmi (adopcia, cirkev); no ak vezmeme správanie ľudí **de facto** (ľudia sa starajú viac o to, čo im patrí a čo poznajú), tak je **pravdepodobnejšie**, že deťom dajú lepšiu výchovu vlastní rodičia

Rovnako je **de iure** možné, že pokojné manželstvo vznikne, hoci boli to tohto zväzku snúbenci donútení, no **de facto** je pokojné manželstvo **pravdepodobnejšie**, ak doň vstupujú slobodne

Teda nemáme tu dočinenia s nevyhnutnými morálnymi pravdami, ale len s empiricky podmienenými pravdami, na ktoré možno dospievať praktickým úsudkom

Aj napriek tomu, že manželstvo a plodenie patria k širšiemu prirodzenému zákonu, je vhodné, že pozitívny boží a štátny zákon ho predpisujú

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Bigamia:

Abrahám, Jakub a Dávid mali viacero žien – porušili prirodzený zákon?

Odpoveď je vo **komunatívnej spravodlivosti** – to, čo sa vymieňa, má rovnakú hodnotu vzhľadom na cieľ výmeny

V manželstve sú dva ciele: plodenie potomstva a prostriedok proti promiskuite

Vzhľadom na prvý cieľ je má mužské telo väčšiu hodnotu než ženské, lebo muž dokáže oplodniť viac žien; žena dokáže počať len od jedného muža = vzhľadom na prvý cieľ nie je bigamia proti výmennej spravodlivosti; ak by bolo plodenie potomstva jediným cieľom manželstva, bigamiou by sa dosiahol lepšie

Vzhľadom na druhý cieľ má mužské a ženské telo rovnakú hodnotu – muž musí svoje telo „vymieňať“ s jednou ženou a naopak

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Manželstvo je nasmerované na dva ciele, z ktorých je ten prvý dôležitejší než druhý

Ak teda nemožno uskutočniť oba ciele naraz, treba uskutočniť dôležitejší cieľ

Kedy? – krajná / núdzová situácia: napríklad zmenené okolnosti **vojnou** či **epidémiou**, keď sa počet mužov výrazne zredukuje oproti počtu žien – vtedy vstupuje do popredia prvý cieľ manželstva a bigamia je dovolená – teda povolenie sa nedeje svojvoľne, ale musí mať nejaké racionálne zdôvodnenie

Facit: manželstvo patrí k prirodzenému zákonu v širšom zmysle; je **v zhode** s prísnyim prirodzeným zákonom, nevyplýva z neho striktnie logicky; prísny prirodzený zákon nemožno zrušiť, zrušenie / zmena / dišpens / oslobodenie v rámci širšieho prirodzeného zákona je možné, ak oslobodením (za zvláštnych okolností) dosiahneme väčšiu zhodu s prísnyim prirodzeným zákonom

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Polyandria: nie je dovolená ani vzhľadom na prvý cieľ (žena môže počať len od jedného muža), ani vzhľadom na druhý cieľ (nebráni to žene v promiskuite, práve naopak!)

Rozvod:

Zrušenie príkazu nerozlučnosti manželstva môže byť rozumné; napr. pri voľbe medzi dvoma zlami treba voliť „menšie“ zlo

Zabitie je horšie než rozvod (muž ohrozuje ženu na živote); zabitie môže spôsobiť rozbroje (pomsta príbuzných zabitej ženy), deti stratia niektorého zo svojich živiteľ'ov (matku) = povoliť rozvod, než dopustiť vraždu

Zabitie je vo väčšom spore s príkazom lásky k Bohu než rozvod

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Povolenie rozvodu nie je proti prísnemu prirodzenému zákonu, pretože nerozlučnosť manželstva nepatrí k prísnemu prirodzenému zákonu; nie je ani morálny princíp, ani z neho získaný záver

Nerozlučnosť manželstva patrí k širšiemu prirodzenému zákonu, je dobrom, ktoré je viac **v zhode** s prísnyim prirodzeným zákonom = oslobodenie spod neho je možné, ak sa tým zabraňuje väčšiemu zlu; oslobodenie však nie je svojvoľné, ale má byť zdôvodnené

Záver:

Úkony, ktoré sa priamo týkajú Boha, sú buď osebe dobré (láska k Bohu) alebo osebe zlé (nenávisť k Bohu); buď nasledujú diktát rozumu = prirodzený zákony v prísnom zmysle alebo nie; nijaká okolnosť to nemôže zmeniť

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Úkony, ktoré sa priamo nevzťahujú na Boha sú morálne indiferentné, ich predmetom je konečné dobro; môžu sa stať morálne dobrými, ak v úkone, ktorý sa týka konečného dobra, je milovaný aj Boh ako nekonečné dobro; takýto úkon týmto spôsobom nadobúda svoju morálnu hodnotu; ak nie je zacielený na Boha, má hodnotu podľa konečného predmetu alebo je prinajmenšom morálne neutrálny

Morálne relevantné okolnosti: cieľ, miesto, spôsob, čas atď.

Plodenie detí osebe nie ani morálne dobré, ani zlé (Boha možno milovať aj bezdetný, aj v celibáte); morálne dobrým sa plodenie stáva, ak sa deje z lásky k Bohu – rozmnoženie tých, čo milujú Boha; ďalej, keď sa plodia deti, aby milovali Boha, tak je vhodné, aby dostali aj náboženskú výchovu a tá je viac zaručená, ak muž a žena žijú v pevnom zväzku (manželstvo) – všetko to sú **kontingentné a empirickými** pravdy, ktoré vyjadrujú / opisujú správanie ľudí **de facto** a preto patria k širšiemu prirodzenému zákonu (existujú výnimky, dišpenzy atď.)

PRIRODZENÝ ZÁKON – DUNS SCOTUS

Rozvod: rozvod je vo väčšej zhode s láskou k Bohu, než zabitie partnera/ky; empiricky vieme, zabitie spôsobuje nielen škody vo výchove detí, ale ničí sa tým život človeka a pokoj v spoločnosti

Súkromné vlastníctvo je morálne indiferentné (Boha možno milovať aj v kolektívnom vlastníctve či chudobe), no v terajšom stave je vo väčšej zhode s láskou k Bohu a k blížnemu, lebo vie lepšie zaručiť pokoj a materiálne zabezpečenie než kolektívne vlastníctvo

Príkaz lásky k Bohu je analytickou a evidentnou vetou, je diktátom rozumu a posledným kritériom morálnosti nejakého konania; vyjadruje chcenie podľa sklonu ku spravodlivosti (Boha kvôli nemu samému a nezávisle od úžitku)

Empirické pravdy musia byť posudzované / merané / hodnotené podľa tohto kritéria, t. j. do akej miery sú s ním v zhode (prebieha podobný proces preverovania ako u I. Kanta)